

JOHANNES DE VOORLOPER

Johannes de Doper wordt in de Russisch-orthodoxe kerk Johannes de Voorloper genoemd, vanwege zijn rol als wegbereider voor de komst van Christus en boodschapper van het Evangelie. De profeet Maleachie kondigde reeds aan dat een "bode vooruit gezonden zou worden" om de weg van de Messias te bereiden. Na de Moeder Gods is hij de belangrijkste orthodox-christelijke heilige. In de Russisch orthodoxe kerk zijn dan ook zes feestdagen aan hem gewijd: hoofdfest op 7 januari, de conceptie op 23 september, zijn geboorte op 24 juni, onthoofding op 29 augustus, de eerste en tweede vinding van zijn hoofd op 24 februari en de derde vinding van zijn hoofd op 25 mei. Bovendien is iedere dinsdag aan hem gewijd.

Volgens de evangelisten Matheus, Markus en Lukas herkende Johannes de Messias in Jezus, toen hij hem doopte. Maar er is veel voor te zeggen dat ze elkaar al kenden voordat de ontmoeting bij de Jordaan plaats vond. In Lukas lezen we over Johannes' moeder, Elisabeth, een bejaarde nicht van Maria, de moeder van Jezus. Bij de annunciatie hoorde Maria van de engel Gabriël dat haar nicht Elisabeth, 'die onvruchtbaar genaamd was', een kind verwachtte.

Maria snelde naar haar toe om haar bij te staan in de laatste maanden van de zwangerschap. Bij de begroeting tussen beide vrouwen sprong het kind op in de schoot van Elisabeth en zij besefte dat de aanstaande moeder van de Messias voor haar stond.

De volksvroomheid heeft natuurlijk gefantaseerd hoe beide jongens, die niet meer dan zes maanden in leeftijd verschilden, met elkaar speelden. Maar in de evangelies komt Johannes pas weer aan de orde als hij optreedt als doper.

In een legende lezen we dat Herodes, die alle kinderen uit Bethleem van twee jaar en jonger ter dood liet brengen, ook manschappen afstuurde op het kind van Zacharias en Elisabeth. Bij het zien van de soldaten nam Elisabeth Johannes in haar armen (het kind was op dat moment 18 maanden oud) en vluchtte de bergen en woestijn in in de omgeving van haar woonplaats. Zij schreeuwde tegen de bergen: "Alsjeblieft berg van God neem deze moeder met kind in je op". En natuurlijk opende de rots zich en konden moeder en kind zich verborgen houden. Op de plaats waar Elisabeth met Johannes verborgen zat, ontsprong een bron en door Gods wonderkracht bloeide er ook een palm op, die de heerlijkste vruchten droeg.

Herodes was uiteraard woedend dat Johannes niet gedood was. Hij beval dat Zacharias voor het altaar in de tempel van Jeruzalem moest worden neergestoken. Zijn bloed vloede over het marmer, werd zo hard als steen en bleef daarmee een stille getuige van de verdorvenheid van Herodes. Veertig dagen na de dood van Zacharias overleed ook Elisabeth. Johannes bleef echter in de wildernis, waarheen zijn moeder met hem vluchtte, wonen.

Johannes is als boodschapper en voorloper aan de engelen gelijk. Als kluisenaar draagt Johannes een kameelharen onderkleed. Karakteristiek daarbij is zijn verwilde haardos en zijn baard die uit enkele plukken bestaat. Johannes de Voorloper was een rolmodel voor ascetische heiligen. In de twaalfde eeuw beschrijft een Griekse monnik, genaamd Philagathos hem als volgt: "Hij was ruig en wild van uiterlijk, opgegroeid als hij was in de woestijn. Zijn hoofd was smerig en ongewassen en bedekt met lange lokken. Hij was bedolven onder de massa van zijn eigen haar. Zijn baard was vol en zijn lichaam skeletachtig vanwege zijn sobere levenswijze.

Deze beschrijving van Philagathos wordt op sommige ikonen nauwgezet gevolgd. Op realistische wijze is zijn lichaam uitgebeeld met veel aandacht voor de dunne, bijna twijgachtige armen en benen en niet te vergeten het onverzorgde haar. Johannes houdt meestal een tekstrol in de hand. De tekst kan verschillen, bijvoorbeeld: "Bekeert u, doet boete, want het rijk der hemelen is nabij."

Vaak zien we ook een schaal afgebeeld met daarop zijn afgehouwen hoofd. Door toedoen van Salome, Herodes' dochter, werd Johannes namelijk onthoofd tijdens zijn gevangenschap. Hij werd door zijn disci-

len eerbiedig begraven en daarna begon het wonderbaarlijke terugvinden van zijn hoofd, dat blijkbaar van hand tot hand ging en telkens weer opdook tot het in de 9e eeuw naar Constantinopel kwam. Het hoofd van de Voorloper verrichte vele wonderen en dan te bedenken dat Johannes zelf tijdens zijn leven geen enkel wonder verrichtte.

Tekst: Cees Sanders

Bronnen:

Beelden van het Licht, Kampen 2006
heiligen.net; heiligenkalender
spannende geschiedenis.nl
Bijbel, Nederlandsch Bijbelgenootschap
1930

WERKEN KEES DE KORT IN IKONENMUSEUM KAMPEN

Christelijke feestdagen in traditionele en hedendaagse ikonen

In het Ikonenmuseum Kampen is vanaf 9 april 2019 de tentoonstelling 'Kees de Kort | Ikonen' te zien. De bijbelillustraties van kunstenaar Kees de Kort brengen, samen met traditionele ikonen, de christelijke feestdagen in beeld. De illustraties zijn afkomstig uit de serie bijbelverhalen, die hij vanaf 1964 maakte. Het is voor het eerst dat deze originele illustraties aan een breed publiek worden getoond. De tentoonstelling, ontwikkeld in coproductie met het Bijbels Museum, is t/m 26 oktober 2019 te zien in Kampen en reist daarna door naar Amsterdam.

Kunstenaar en illustrator Kees de Kort (Bergen, 1934) staat bekend om zijn heldere en kleurrijke beelden. De kracht en eenvoud van zijn bijbelillustraties maken dat de essentie van het verhaal direct bij de kijker overkomt. De ruim 60 werken dateren uit zijn beginperiode (1964 – 1979). Ze worden getoond in combinatie met ruim 40 ikonen, afkomstig uit de eigen collectie van het museum. Belangrijke verhalen uit het christendom zoals het Kerstfeest, Pasen, Hemelvaart en Pinksteren komen tot leven. Door de traditionele ikonen naast de eigentijdse werken van Kees de Kort te plaatsen worden overeenkomsten en verschillen tussen de twee verbeeldingen zichtbaar.

COLOFON

Redactie

Aly Brug, (alybrug@hetnet.nl), Rob Hoekstra (rhoekstra271@gmail.com) en Cees Sanders (eindredacteur), e-mail casanders1947@gmail.com

Aan deze editie van de Nieuwsbrief werkten mee: Aly Brug, Rob Hoekstra, Evelien Jalving, Antonij Rietman en Cees Sanders.

Redactieadres

Per e-mail casanders1947@gmail.com.
Per post Bonairelaan 76, 3818 BZ Amersfoort
of p/a Ikonenmuseum Nieuwsbrief,
Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen.

Lidmaatschap van de Vereniging

Opgave lidmaatschap via bovengenoemde correspondentieadressen en via de website www.ikonemuseumkampen.nl.
Telefoonnummers:
033-7370639 en 038-3858483.
Enkel lidmaatschap sinds 1 januari 2019 minimaal € 35 of dubbel lidmaatschap minimaal € 45 per kalenderjaar.
IBAN: NL 23 INGB 0664126693 t.n.v. de Vereniging. De bijdrage / contributie is aftrekbaar van de belasting.

Openingstijden van het Ikonenmuseum

Dinsdag- en woensdagmiddag van 13.00 – 17.00 uur en op donderdag, vrijdag en zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
Groepsbezoek en rondleidingen op afspraak.
Telefoon 038-3858483.

Adres van het Ikonenmuseum

Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen.
Telefoon: 038-3858483.
E-mail: info@alexanderstichting.nl.
Website: www.ikonemuseumkampen.nl

[ikonemuseum Kampen](https://www.facebook.com/ikonemuseum)
 [@ikonemuseum](https://twitter.com/ikonemuseum)

Nr. 27 • Voorjaar 2019

**IKONENMUSEUM
KAMPEN**

NIEUWSBRIEF

De Nieuwsbrief is het contactorgaan van de Vereniging 'Vrienden van het Ikonenmuseum' te Kampen en verschijnt minimaal tweemaal per jaar. Leden, donateurs en sponsors ontvangen de Nieuwsbrief gratis en hebben gratis toegang tot het Ikonenmuseum.

'Intocht van Christus in Jeruzalem'

EEN KERK IN EEN MUSEUM

Na mijn twee beschouwingen over de symbolische en de theologische betekenis van de Triniteitsikoon van Roeblov, wil ik dit drieluik afsluiten met de merkwaardige geschiedenis van deze ikoon zelf. Ik heb dit verhaal opgetekend uit de mond van een zeer erudiete Moskouse priester, Vader Vladimir, zodat ik geen dwingende reden zie om aan de betrouwbaarheid daarvan te twijfelen.

De geschiedenis begint aan het begin van de 15e eeuw, nadat het kloostercomplex van Sergi Posad op 6o kilometer van Moskou door de Tartaren grotendeels was verwoest. Voor het schilderen van een nieuwe ikonostase werd een team onder leiding van twee monniken (André Roeblov en ene Daniil) uit het Andronnikovklooster in Moskou ontboden. Wie verantwoordelijk was voor wat is onbekend maar de traditie wil nu eenmaal dat Roeblov de schilder is geweest van de Triniteitsikoon, die (al of niet ten onrechte) algemeen wordt beschouwd als de oer-versie van de Triniteitsikoon voor de Russisch-Orthodoxe Kerk. Deze nieuwe status bracht een stroom van pelgrims op gang, want bestaande oer-ikonen zijn schaars en wie wil er nu niet bij zo'n ikoon bidden of mediteren.

Deze situatie bleef voortbestaan tot 1929; in dat jaar nam het Ministerie van Cultuur op eigen houtje het gedenkwaardige besluit een vijftiental bekende ikonen, waaronder alle aan Roeblov toegeschreven werken en de beroemde Vladimirkaja, over te brengen naar een museum, i.c. de Tretjakov Ga-

Vladimirkaja

lerij in Moskou. En dat deden ze niet voor niets. Immers, in 1925 was Stalin aan de macht gekomen en onderdeel van zijn beleid was kerken te sluiten, waarbij de aldaar gebruikte ikonen een onzekere toekomst tegemoet gingen. Verkoop of vernietiging behoorde tot de normale gang van zaken en het Ministerie was als de dood, dat Stalin het klooster zou sluiten en dat hèt culturele erfgood van het Russische volk Rusland zou verlaten, zo niet erger. Overbrenging naar een museum leek de enige garantie op behoud en het museum kreeg tegelijkertijd de beschikking over de aanpalende kerk van Sint Nicolaas in Tolmatsjie, ogenschijnlijk met de bedoeling dat de ikonen daar ondergebracht zouden worden. Dat gebeurde echter niet, want welk museum stelt zijn topstukken nu ten toon in een bouwvallige dependance. De oorspronkelijke eigenaars kregen een kopie, maar dat vond niemand erg, immers er bestaat geen essentieel onderscheid tussen oer-ikoon en kopie. Overigens had het klooster helemaal geen behoefte aan een kopie, want die hadden ze al, getuige een oude foto van de ikonostase. De kopie werd toch in dank aanvaard.

De monniken hadden met de hele transactie wel een heel ander en zwaarwegender probleem. Met het verlaten van de kerk raakte de ikoon namelijk ontviwd en was daarmee helemaal geen Ikoon meer. Een ontviwde oer-ikoon was in hun ogen wel ongeveer het ergste wat er kon gebeuren. Ze vroegen dan ook het museum daarvoor een oplossing te bieden. Dat wilde of kon men blijkbaar niet want de situatie bleef zoals ze was. Tot 5o jaar later een nieuwe directeur werd benoemd, die openlijk orthodox was en van mening, dat dit probleem moest worden opgelost. Het museum beschikte over een klein zaaltje, wat alleen als opslag werd gebruikt. Dit zaaltje werd leeggehaald en tot kerk gewijd en volgehangen met kopieën van de ikonen

Ikonostase van Sergi Possad

in het museum. Na wijding daarvan hing er dus weer als bij toverslag een gewijde Triniteit van Roeblov in het museum.

Maar dit heugelijke feit werd aan geen enkele grote klok gehangen en bleef dus bij het grote publiek onbekend. Zo ook bij mij, zodat ik hiervan bij mijn eerste bezoek van twee dagen aan Moskou in 1995 totaal onbewust was. Maar toen mijn gastheer vroeg wat ik wilde zien was mijn antwoord, dat ik het niet wist met uitzondering van de Triniteit.

Onze eerste gang was dan ook naar de Tretjakov Galerij alwaar ik meer dan een half uur naar die ikoon heb gekeken. De Russische spoorwegingenieur en amateur-filosoof Florenski heeft eens gezegd: ‘Er bestraat maar één doorslaggevend godsbewijs en dat is de Triniteit van Roeblov’; door mij altijd als een gruwelijke overdrijving gezien maar toen ik daar zat kon ik mij zijn ontboezeming wel voorstellen. Mijn gastheer werd het een beetje zat en sommeerde mij me klaar te maken voor een bezoek aan het Kremlin en dus ging ik mijn jas halen, waarbij mijn oog in de garderobe viel op een deur met een bordje ‘Kerk’ er op. Een kerk? In een museum, in een stad waar elke kerk openstaat? Merkwaardig.

Na binnentreden sloeg mijn verbazing om in verbijstering, toen ik alle ikonen terugzag die ik zojuist had bewonderd. Welke dwaas hangt nou in één museum allemaal dezelfde ikonen op? Ik vroeg de dienstdoende vrouwelijke suppost dan ook welke de echte waren.

St. Nicolaas in Tolmatsji

Ze keek me aan met een gezicht, alsof ze vragen wilde of ik noch stommere vragen kon verzinnen en haar antwoord was dan ook zeer snibbig: ‘Mijnheer, ze zijn allemaal echt’ en daar kon ik het mee doen. Veel wijzer was ik dan ook niet geworden, maar de verdubbeling en haar antwoord bleven mij wel intrigeren.

Vijf jaar later had ik een gesprek met, c.q. Intussen is de situatie radicaal veranderd. In 1992 werd de kerk van Sint Nicolaas (tot dan toe in gebruik als depot en regelmatig als opnamestudio door Melodia vanwege de

toelatingsexamen tot de Russisch-Orthodoxe Kerk bij een priester. Niet dat ik dat zo graag wilde, maar mijn partner stond er op orthodox met mij trouwen en dat laat een mens weinig keus. Voor het examen slaagde ik gemakkelijk en na afloop stelde ik de wedervraag, of hij wist wat de verdubbeling van ikonen in het museum te betekenen had. Toen hij van zijn verbazing over mijn kennis van dat feit bekoemen was, gaf hij mij een hoorcollege van ongeveer een uur over ikonen in het algemeen en de geschiedenis van de Triniteit van Roeblov in het bijzonder en na zijn exposé begreep ik alles waarover ik mij verbaasd had. Maar later, het geheel nog eens overziende, kwam ik tot het inzicht dat de vrouw het bij het verkeerde eind had gehad. De enige echte had bij haar in het zaaltje gehangen want dat was een gewijde kerkikoon. Het andere exemplaar was niet meer dan een plank met een plaatje, weliswaar het mooiste wat ik ooit gezien had, maar toch...

Tekst: **Rob Hoekstra**
Foto's: **Anthony Rietman**
Bronnen:
V. Rodinov, Trjetjakovskaja Galereja, Moskou 2005
G.V. Popov, Andrej Roeblov, Moskou 2007

DRAMATISCHE KRUISWEG IN LIMBURG

Toeval door de samenloop van omstandigheden? Of wordt het ons geschonken, zo maar als een onverwacht cadeau? Ik houd het op het laatste. We zijn een paar dagen te gast in het klooster van de redemptoristen in Wittem. Tijdens de warme maaltijd komt de kruisweg van Aad de Haas ter sprake, die hangt in het nabijgelegen kerkje in Wahlwiller. ‘Dat moet ge gaan zien’, roept rector Schotsman in sappig Vlaams en wijd gebarend en voor we het weten is er een afspraak gemaakt met de koster van de H. Cunibertuskerk.

Ook zonder doel is de korte wandeling een feest na twee dagen overvloedige regenval. Robuuste wolken gaan in vliegende vaart langs de blauwe hemel, glooiende hellingen waar het naar naderend voorjaar ruikt. Fraai steekt het iets hoger gelegen kerkje (1178) af tegen dit alles. Holle spijkergaten in het grote crucifix in de kerktuin vertellen over een verdwenen corpus. Muren van mergelsteen gaan halverwege over in baksteen, naast het kerkpad ligt een klein kerkhof. De koster reikt ons gastvrij informatie aan en belooft over een uur terug te zijn. Uit een verborgen luidspreker klinkt gregoriaanse zang van de Schola Cantorum, die hier regelmatig meewerkt in de zondagvieringen. En dan is het ademloos de sfeer ondergaan van een intieme zaalkerk geschilderd in dieppaars, soms

akoestiek) officieel benoemd tot Kerk van de Tretjakov Galerij en was daarmee de erfopvolger van de naamloze kapel in het museum. In 1998 werd de kerk grondig gerestaureerd, waarna de gewijde kopieën daarheen werden overgebracht en er van ontwijding geen sprake kon zijn. Het feit dat de kopie van de Triniteitsikoon later lange tijd als blikvanger uitgeleend is geweest aan het Roeblovmuseum in het Andronnikovklooster in Moskou zie ik daarbij graag door de vingers, immers gezien tegen de biografische achtergrond van Roeblov is dat museum ook gewijde grond. Bovendien, van orthodoxe zijde heb ik over deze ‘ontwijding’ nooit een wanklank vernomen.

Bij de voorkant

INTOCHT VAN CHRISTUS IN JERUZALEM, RUSLAND 17E EEUW

Centraal op de ikoon zien we de Christus, die gezeten op een ezelsveulen, vanaf de Olijfberg de poorten van Jeruzalem binnenvrijdt. Achter het veulen lopen de discipelen, die op de ikoon als de apostelen van de Heer zijn aangeduid. Zij wijzen in verwondering op het schouwspel dat zich voor hen voltrekt. Twee jonge mannen spreiden hun mantels en palmtakken op de grond uit, als teken van blijdschap en om Hem de eer te bewijzen, die gewoonlijk alleen koningen en hooggeplaatsten ten deel valt. In de poorten van de stad staat een menigte mensen. In de voorste rangen zien we de

was. Hij schilderde op de lege muren de ontroerendste symboliek; de Eeuwige moet bewogen hebben toegezien. De schilder vond dat de kruisweg niet kon eindigen met de graflegging. Het kruis zonder verrijzenis was zinloos. Daarom voegde hij de opstanding toe, in 1947 nog heel ongewoon. Om de beide zijden van de kerk in evenwicht te krijgen door een even aantal staties schilderde hij als eerste statie het verraad in de Olijfhof. En toen was het klaar voor De

Haas, maar Rome was lang niet klaar met de schilder. Hoewel 97% van de bevolking van Wahlwiller zich positief uitliet over de kruisweg zei het Vaticaan hooghartig: ‘Hier kan een eenvoudige dorpeling niet bij mediteren.’ De staties moeten verdwijnen.’ Op Goede Vrijdag 1949 droeg Aad de Haas zijn diepste geloofsbeleving eigenhandig naar buiten. ‘Ik draag Jezus de kerk uit’, zo heeft hij geroepen in plat Rotterdams, want daar kwam hij vandaan. Misschien was hij wel net zo verwond als Jezus. De schilder overleed in 1972 aan een hersenbloeding. Hij is nooit meer terug geweest in de kerk waar hij alles wat hij aan geloof bezat met kwast en verf

farizeeërs en schriftgeleerden, die met afkeurende blikken de intocht gadeslaan. In tegenstelling tot de iconografie in het Westen heeft het ezelsveulen de kop naar beneden gebogen. Christus wordt weliswaar als een koning binnen gehaald, maar het is een verkeerd begrepen koningschap. Het gaat om een koningschap dat niet van deze wereld is. De nederigheid van Jezus blijkt uit het feit dat hij op een ezel, het laagste lastdier, de poorten van Jeruzalem binnengaat en niet op een paard, zoals alle regerende vorsten dat zouden doen. Zelfs het veulen buigt zijn kop.

verbeeldde op kale muren. Door ingrijpen van bisschop Gijssen, conservatief in religie maar progressief in kunst, werd de kruisweg in 1981 teruggebracht naar de plek waar ze bedacht was, de H. Cunibertuskerk. Aad de Haas heeft het niet meer geweten. Achteraf is dit alles de redding geweest van de zestien staties. Ze werden ondergebracht in een museum in Maastricht en bleven door de juiste temperatuur ongeschonden. Het kerkje was toen, in tegenstelling met de nu aangebrachte vloerverwarming, nog heel vochtig. De schilderijen hadden het nooit overleefd.

Langzaam dwaal ik langs de kruisweg. Door zestien staties te scheppen kon hij telkens vier staties tussen twee pilaren plaatsen. Is het begin wat donkerder groen, gaandeweg worden de staties steeds lichter door toevoeging van zacht geel. De boodschap is dat Christus ons van donker naar licht brengt, van dood naar leven. Door aan de verkeerde kant te beginnen, kwam de verrijzenis tegenover de zuidzijde te liggen, zodat het daglicht de lichtsymboliek van De Haas extra ondersteunde. In de rechtszaal van Pilatus heeft de schilder voor het eerst het hondje geschilderd dat met Christus meegaat op zijn kruisweg. Maar ook op de Calvarieberg waar het lichaam van Jezus rust in de schoot van zijn moeder is het hondje te zien. Voor De Haas was de hond het beeld van trouw in nood, hij voegde het toe. Daarmee lijkt de schilder de leerlingen van Jezus en ook ons indirect trouweloosheid

Bijzonder is dat de intocht van rechts naar links is weergegeven, terwijl beweging op een ikoon altijd weergegeven wordt van links naar rechts. Het feest van de intocht van Christus wordt op zondag, voorafgaande aan Pasen gevierd.

te verwijten. Lang valt er te kijken naar de laatste statie, geen graflegging in een gehouwen graf, maar gewoon in rulle aarde. De woorden van Jezus over de graankorrel lijken hier tot leven te komen. De deur klept, de koster is terug. We praten na. Hij vertelt dat er per jaar 9.000 à 10.000 bezoekers komen, bussen vol en het wordt steeds meer. We nemen afscheid. Door laat middaglicht wandelen we naar het klooster

terug met op ons netvlies nog de wonder-schone kleuren in verstild lijden. Bach en De Haas, ze hebben elkaar niet gekend, maar beiden zijn tot in het diepst van hun ziel geraakt door het passieverhaal. De één vertaalde zijn emotie in het schrijven van passionen, de ander maakte van het kerkje in Wahwiller één grote kruisweg...

Aly Brug
www.overbrugd.blogspot.com

(eerder verschenen in Christelijk Weekblad)